

УДК 340

JEL classification: M 21

Марченко В.М.

*д.е.н., проф. кафедри економіки та підприємництва
КПІ ім. Ігоря Сікорського*

ФОРМИ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

В статті узагальнені основні форми реалізації соціальної відповідальності бізнесу, до яких відносяться: соціальне партнерство, благодійництво, спонсорство, соціальний захист працівників, захист довкілля, соціальна діяльність. Кожний вид соціальної відповідальності реалізується з використанням відповідних правових, організаційних, економічних процесів та механізмів. Різним є цільове призначення та джерела реалізації кожної із форм соціальної відповідальності бізнесу.

Найпоширенішою формою реалізації соціальної відповідальності є соціальне партнерство, сутність якого зводиться до регулювання трудових та соціальних відносин між працівниками та керівництвом бізнесу.

Корпоративна соціальна відповідальність базується на соціальному партнерстві та на різних напрямках підтримки та розвитку соціальної ініціативи як в рамках бізнесу, так і в суспільстві в цілому.

Соціальне підприємництво, на відміну від інших форм соціальної відповідальності, є комерційним видом з означеною соціальною метою діяльності.

Ключові слова: соціальна відповідальність, соціальна діяльність, соціальне партнерство.

Постановка проблеми. Розвиток ринкової економіки, в основі якої лежить приватна власність і товарно-грошові відносини між її учасниками, призвів як до формування великих організаційних структур, які є бюджетоутворюючими та інноваційно орієнтованими, так і проблем структурних змін в економіці, втрати автентичності національних економік, асиметрії світового економічного розвитку та асиметрії галузевого розвитку окремо взятої країни, що супроводжується низкою проблем соціального розвитку, зокрема, зростанням безробіття, бідності, захворюваності, зростанням забруднення навколишнього середовища, нищівною експлуатацією природних ресурсів тощо.

Аналіз останніх досліджень. Поняття соціальної відповідальності вперше з'явилося в 1953 році в книзі американського економіста Г. Боуена «Соціальна відповідальність бізнесмена», однак до сих пір потребує подальшого розвитку, оскільки соціальна відповідальність є предметом вивчення багатьох наук, а саме: економіки, права, психології, філософії,

етики тощо, тому і сутність поняття трактується виходячи із принципів та об'єкту дослідження кожної із наук, що і зумовлює різні трактування даного поняття.

В останніх системних дослідженнях соціальної відповідальності бізнесу розкрито основні методологічні основи та сформовано практичні прояви її реалізації [3]. Однак трансформації суспільної свідомості, які набувають обертів в Україні, зумовлюють появу нових проявів соціальної поведінки бізнесу, що потребує узагальнення та дослідження [6].

Мета. Узагальнення існуючих в Україні форм соціальної відповідальності бізнесу, їх понятійна та видова відмінність.

Виклад основного матеріалу. Прояви низки негативних суспільних явищ вимагають переосмислення концепції економічного розвитку країни та підприємництва.

Спроби часткового вирішення проблем суспільного розвитку здійснюються на міждержавному рівні у рамках Глобального договору, стандартів ISO 9000, на рівні держави у соціальній політиці, розвитку соціальної ініціативи, реалізації соціальних проектів, на рівні бізнесу – у задекларованих принципах корпоративної соціальної відповідальності.

Ігнорування проблем соціального та суспільного розвитку є потенційним джерелом виникнення конфлікту, наслідки якого можуть бути більш загрозливими для країни та бізнесу, аніж витрати на їх попередження. Зменшення негативного прояву соціальних та суспільних проблем, як наслідків реалізації ринкової економіки, можливе завдяки комбінації та інтеграції спільних зусиль усіма учасниками взаємовідносин.

На сьогодні у світі склалося декілька інститутів та механізмів узгодження інтересів учасників з метою попередження соціальних та суспільних конфліктів, а саме: соціальне партнерство, соціальна відповідальність, соціальне підприємництво.

Соціальне партнерство – це система взаємовідносин між робітниками, працедавцями, органами державної та місцевої влади, спрямована на узгодження інтересів робітників і працедавців з питань регулювання трудових і інших пов'язаних з ними відносин. Правове забезпечення соціального партнерства сформовано Конвенціями МОП, Трудовим кодексом, законами про регулювання соціально-трудова відносин, про профспілки, про добровільні об'єднання працедавців тощо.

У світі виділяють країни з корпоративною системою соціального партнерства, які характеризуються розвинутою практикою формування колективних рад, суспільних організацій, спілок, союзів тощо, та країни з плюралістичною системою, основним інститутом соціального захисту в яких є профспілки.

Профспілки є інститутами, через які здійснюється соціальне партнерство працедавців та робітників, та які є механізмами попередження та розв'язання конфліктів.

Особливістю сучасного етапу розвитку України є становлення громадської ініціативи в сфері розвитку суспільства шляхом реалізації

суспільно орієнтованих проєктів в різних сферах суспільного життя. Найпоширенішими є проєкти в сфері мистецтва, освіти, торгівлі, розвитку середовища міста, інформаційного обміну тощо. Організаційним базисом реалізації таких проєктів є благодійництво, волонтерство, особиста або групова ініціатива. Все це є ознаками розвитку громадянського партнерства як виду взаємовідносин між громадянами з приводу забезпечення досягнення загальних інтересів. Вихід інтересів партнерів за межі учасників взаємодії призводить до становлення та розвитку громадянського суспільства. На умовах громадянського партнерства в Україні функціонують: міжнародний благодійний фонд «Таблеточки», який захищає інтереси онкохворих дітей в Україні, фонд допомоги безпритульним собакам «Нарру Рав», громадська ініціатива «Центр зайнятості вільних людей» яка допомагає працевлаштуватися вимушеним переселенцям зі Сходу та Криму, а також демобілізованим військовим, ініціатива «Армія SOS», що координує відправку гуманітарної допомоги українським військовим та допомагає фронту своїми ІТ-розробками, безкоштовні онлайн-курси «Prometheus» та багато інших [5].

Корпоративна соціальна відповідальність – це концепція, у відповідності до якої компанії беруть на себе зобов'язання враховувати інтереси суспільства, споживачів, стейкохолдерів, працівників, громади, захищати навколишнє середовище в процесі своєї діяльності.

Згідно з визначенням Європейської комісії: «Корпоративна соціального відповідальність – це концепція, яка відображає добровільну волю компанії брати участь в розвитку суспільства і захисту навколишнього середовища».

Тобто, в основі філософії КСВ знаходиться принцип, за яким компанія бере на себе добровільне зобов'язання, домагатися комерційного успіху тільки сумлінними і етичними методами, поважаючи традиції і вкладаючись в розвиток того суспільного середовища, в якому вона функціонує [4]. Основними формами 1) зовнішньої реалізації корпоративної соціальної відповідальності є: кредити (гранти) на благодійні цілі, фінансова і матеріальна допомога, стипендіальні програми, партнерські проєкти з владою, навчальними установами, благодійна діяльність, підтримка соціально значущих подій; 2) внутрішньої реалізації корпоративної соціальної відповідальності є: соціальні інвестиції, екологічні заходи, етичні стандарти взаємовідносин, реалізація програм кар'єрного зростання персоналу, прозорість діяльності, політика заохочень та стимулювань робітників [1].

На сьогодні у світі склалося декілька моделей соціальної відповідальності бізнесу з яскраво вираженими нормами та правилами поведінки корпорацій по відношенню до суспільства: англо-американська, європейська, скандинавська модель та східна модель бізнесу.

Скандинавська модель соціальної відповідальності характеризується високими податками для бізнесу, що покладає на державу основний перелік зобов'язань перед суспільством.

**Порівняльна характеристика моделей соціальної відповідальності
бізнесу**

Модель	Соціальна відповідальність	
	внутрішня	зовнішня
Англо-американська	Створення нових робочих місць; Гнучка система оплати праці; Умови праці	Спонсорство і благодійність; Сприяння охороні навколишнього середовища;
Європейська	Безпека праці; Стабільність заробітної плати; Якість умов праці; Додаткове медичне і соціальне страхування співробітників; Розвиток людських ресурсів через навчальні програми та програми підготовки та підвищення кваліфікації; Надання допомоги працівникам у важких життєвих ситуаціях	Взаємодія з місцевою громадою та органами влади; Готовність допомогати в кризових ситуаціях;
Східна	Робочі місця; Соціальні програми; Утримання соціальної інфраструктури: санаторії, піонерські табори, їдальні, поліклініки, профтехучилища; Надання житла; Заохочення сімейних династій; Навчання фахівців за рахунок корпорацій	Відповідальність перед споживачами товарів і послуг

Соціальне підприємництво – комерційне підприємство соціального призначення, яке використовує комерційний механізм для самозабезпечення своєї діяльності. Соціальне підприємництво відрізняється від соціальної відповідальності, некомерційної організації та комерційного бізнесу, оскільки функціонує на засадах самофінансування, а прибуток своєї діяльності вкладає у вирішення соціальних проблем суспільства (утримання шкіл, спортивних закладів, культурних заходів тощо).

Політична криза в Україні, проявами якої стали бойові дії на Донбасі, активізувала соціальну активність населення та бізнесу України. Питання громадянської та корпоративної соціальної відповідальності набули особливої актуальності.

Проблеми суспільного життя в Україні: такі як бідність, зростання безробіття, сирітство, наркоманія, алкоголізм, інвалідність активізували процеси соціального підприємництва в Україні, волонтерства, благодійництва, філантропства.

Соціальне підприємництво не є особливим видом підприємницької діяльності, а походить від мети та результату підприємництва.

Так, у відповідності до ст. 42 Господарського кодексу України «підприємництво – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами

господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку» [1]. Отже, виходячи з визначення поняття «підприємництво», слід зазначити дві цілі підприємництва: мету досягнення економічних і соціальних результатів, тобто спрямованість на задоволення суспільних потреб у товарах, роботах і послугах, та мету одержання прибутку. Виходячи з даного визначення, слід відокремлювати поняття: соціальне підприємництво, благодійна допомога, некомерційна організація, у відповідності до яких суб'єктом задоволення суспільних потреб є юридична особа.

Соціальне підприємництво – це господарська діяльність, спрямована на досягнення соціальних результатів та вирішення соціальних проблем за рахунок економічних результатів діяльності.

Благодійна діяльність – добровільна особиста та/або майнова допомога для досягнення визначених цілей, що не передбачає одержання благодійником прибутку, а також сплати будь-якої винагороди або компенсації благодійнику від імені або за дорученням бенефіціара [2]. При цьому благодійна організація – юридична особа приватного права, установчі документи якої визначають благодійну діяльність в одній чи кількох сферах як основну мету її діяльності.

Некомерційне господарювання – це самостійна систематична господарська діяльність суб'єктів господарювання, спрямована на досягнення економічних, соціальних та інших результатів без мети одержання прибутку. Одним із суб'єктів некомерційного господарювання є благодійні фонди.

Ні благодійницька, ні некомерційна діяльність не є підприємництвом.

За співвідношенням економічної та соціальної діяльності соціальне підприємництво може бути:

1) основним видом діяльності підприємства. Моделями соціального підприємництва даного виду є: зростання соціальних результатів діяльності шляхом зниження потенційних економічних результатів діяльності. Прикладами даної моделі соціального підприємництва є надання фінансових, консультаційних, аудиторських, аутсорсингових послуг мікро та малим підприємствам, надання офісних приміщень, розробка бізнес-плану, ведення бухгалтерського обліку, проведення тренінгів, семінарів. Послуги даної моделі підприємництва надаються за зниженими тарифами. Джерелом покриття витрат є економічні результати даної діяльності для інших сегментів ринку (або іншої категорії споживачів).

2) підвидом діяльності підприємства. Соціальне підприємництво виділяється в окремий напрямок діяльності підприємства. При цьому соціальне і комерційне підприємництво використовують одні і ті ж ресурси, діють в рамках однієї організаційно-правової форми діяльності, мають єдину звітність, єдині доходи і витрати. Моделями соціального підприємництва є модель надання платних соціальних послуг (освіта, культура, охорона здоров'я тощо). Соціальні послуги надаються там, де їх

не було, або тим, кому раніше не надавалися. Прикладами реалізації даної моделі є виробництво якісних, але дешевих видів медичного обладнання для населення (лінзи, оправы), послуг освіти та культури для людей з обмеженими можливостями, сиротам. Прикладом реалізації виробничого соціального підприємництва даної моделі є виробництво спортивного взуття вартістю в 1 євро для бідного сегменту ринку компанією Адідас.

3) вбудованою в основний бізнес. Соціальна діяльність даного виду підприємницької діяльності не виділена в окремий напрям діяльності, а є інтегрованою в основну діяльність. Доходи комерційної діяльності є джерелом покриття витрат соціальної діяльності. Основною причиною реалізації даного виду соціального підприємництва є необхідність передачі накопиченого досвіду. Основною моделлю реалізації соціального підприємництва даного виду є модель субсидованих послуг, у відповідності до якої підприємство використовує ресурси комерційної діяльності для надання соціальних послуг з медичного огляду малозабезпечених верст населення, сиріт, надання безкоштовних консультаційних послуг, надання знижок на лікування, навчання, харчування, відпочинок, обслуговування дитячих будинків тощо.

4) зовнішньою по відношенню до комерційної діяльності підприємства. Така модель соціального підприємництва реалізується юридичними особами у вигляді надання спонсорських внесків, франчайзингових відносин, партнерства або організаційної підтримки. Найпоширенішим способом організаційної підтримки є створення окремої юридичної особи в рамках холдингової або іншої складної організаційної структури бізнесу з виокремленням соціальної діяльності в окремий вид діяльності (в рамках благодійних фондів).

Розвиток соціального підприємництва в умовах зниження обсягів бюджетного фінансування витрат соціальної сфери та соціальної діяльності є напрямом реалізації соціально-економічної політики держави, тому потребує створення умов для своєї активізації.

Висновки. Розвиток суспільства України, який відбувається під впливом як еволюційних процесів, так і низки внутрішніх особливих чинників, зумовлених даним етапом розвитку країни, призвів до видимих змін у суспільній свідомості населення та соціально орієнтованій поведінці окремих бізнес структур. Так, ознакою соціальної спрямованості розвитку бізнесу став розвиток соціального підприємництва, реалізація широкого спектру соціальних ініціатив в сферах урбаністики, освіти, медицини, культури тощо. Все це засвідчує зростання рівня соціальної відповідальності бізнесу, що в умовах зниження участі держави в розвитку соціальної інфраструктури є вкрай необхідним та актуальним.

Однак потребують подальшого дослідження питання формування державної концепції активізації соціальної відповідальності бізнесу на засадах державно-приватного партнерства.

Список використаних джерел

1. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV
2. Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» від 05.07.2012 № 5073-VI
3. Охріменко О.О., Іванова Т.В. Соціальна відповідальність. – Навч. посіб. – НТУУ «КПІ». – 2015. -180 с.
4. Пономарев С.В. Корпоративная социальная ответственность в Европе: что нужно знать предпринимателю, выходящему на европейские рынки [Электронный ресурс] – Режим доступа: [http:// permtp.ru/upload/iblock/58c/kso.pdf](http://permtp.ru/upload/iblock/58c/kso.pdf)
5. Харламова А.О. Корпоративна соціальна відповідальність необхідний чинник формування корпоративної стратегії / Харламова А.О. [Електронний ресурс] // Ефективна економіка. – 2012.- №9. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1410>
6. Стартапи та ініціативи, що змінюють Україну [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://diya-ua.com/uk/article/6148/startapi-ta-initsiativi-shcho-zminyuyut-ukrainu-ne-zarobitkom-edinim!>

Марченко В.Н.

*д.э.н., проф. кафедри економіки і підприємництва
КПІ ім. Ігоря Сикорського*

ФОРМЫ РЕАЛИЗАЦИИ СОЦИАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ В УКРАИНЕ

В статье обобщены основные формы реализации социальной ответственности бизнеса, к которым относятся: социальное партнерство, благотворительность, спонсорство, социальная защита работников, защита окружающей среды, социальная деятельность. Каждый вид социальной ответственности реализуется с использованием соответствующих правовых, организационных, экономических процессов и механизмов. Различное целевое назначение и источники реализации каждой из форм социальной ответственной бизнеса.

Самой распространенной формой реализации социальной ответственности является социальное партнерство, сущность которого сводится к регулированию трудовых и социальных отношений между работниками и руководством бизнеса.

Корпоративная социальная ответственность базируется на социальном партнерстве и на разных направлениях поддержки и развития социальной инициативы как в рамках бизнеса, так и в обществе в целом.

Социальное предпринимательство, в отличие от других форм социальной ответственности, является коммерческим видом деятельности с социальной целью.

Ключевые слова: социальная ответственность, социальная деятельность, социальное партнерство.

Marchenko V.M.

Doctor of Science, Economics, professor Department of Economics and Business Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute

FORMS OF IMPLEMENTATION OF SOCIAL RESPONSIBILITY IN UKRAINE

The article summarizes the main forms of implementation of social responsibility, which include: social partnership, philanthropy, sponsorship, social protection of workers, environmental protection, social activities. Each kind of social responsibility is implemented using appropriate legal, institutional, economic processes and mechanisms. Difference is in the purpose and source of implementation of each of the forms of socially responsible business.

The most common form of the social responsibility is social partnership, the essence of which is to regulate labor and social relations between workers and management business.

Corporate social responsibility is based on social partnership and in different areas of support and development of social initiatives both within the business and in society in general.

Social entrepreneurship, unlike the other forms of social responsibility, is a type of commercial activity with a specific social purpose.

Keywords: social responsibility, social activities, social partnership.

Марченко Валентина Миколаївна
tina_m_2008@ukr.net